

DAĞISTAN'DA KUMUKLARIN VE NOGAYLARIN SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ¹

Ruhaniyat MUSAYEVA

filoloji doktoru, Dağıstan,

Karabudakkent köyü.

rukhani@yandex.ru

1. „Tenglik,, Kumuk halk hareketi „Tenglik,, (Beraberlik) Kumuk halk hareketi Dağıstan'daki Kumukların en ciddi sosyal-siyasi örgütüdür. Bu örgüt 19 Kasım1989'da ele haman gün Endirey köyünde Kumuk Halk Hareketinin tesis Kurultayında ilan edilmiştir. Kurultay hareketin bildirisini kabul etmiştir. 9 Kasım 1990 tarihinde Mahaç-Kala kentinde „Tenglik,, ikinci kurultayını yaptı ve burada „Kumukların kendi mukadderatını tayin etme Deklarasyonunu,, kabul etmiştir. 7 Ocak1991'de Mahaçkala'da bir sonraki kurultay toplanmış ve burada Kumuk Milli Şurası (Milli Meclis) oluşturulmuştur. Ekim 1991'de „Tenglik,, Dağıstan Cumhuriyetinde halka karşı kötü muamele eden bakanlıkların yetkililerin görevden alınması talebi ile Rostov-Bakü demir yolu hattını kapattı. Hasavyurt'da greve başlayan demiryolcuların karargahı kuruldu. 11 Mart 1992'de ise Dağıstan Cumhuriyetinin parlamento başkanlık heyeti „Kumuk Halk hareketi „Tenglik,,in yasadışı emelleri olduğu hakkında,, bir kararı ilan etti. „Tenglik,, başkanları haberdar edildi. 21 Mart 1992'de Kumuk halkının milli kurultayı çağırıldı ve Dağıstan Cumhuriyetinin dahilinde Kumuk Özerkliğinin ilan edilmesi için referandum yapılması için karar çıkarıldı. Dağıstan savcılığını protestosu esasında Dağıstan Cumhuriyeti Sivil işler Mahkemesi 6 Mayıs 1992'de Kumuk Halk hareketinin aldığı bu karardan dolayı meydana gelen şikayete baktı ve savcılık Kurultayın kararı yasadışı

¹ Bu makale, 11-13 Mayıs 2014 tarihinde Eskişehir'de düzenlenen 'Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi' nde bildiri olarak sunulmuştur.

ilan etti. „Tenglik,, hareketinin esas program talepleri Kumuk halkının milli gelişme meseleleri ile ilgilidir. „Tenglik,, hesap ediyordu ki, Dağıstan'ın şimdiki devlet kuruluşu halkların hukuk karşısında eşitlik prensiplerine aykırıdır ve Kumuk halkının da milli haklarını bozmaktadır. „Tengliye,, göre Dağıstan gelecekte burada yaşayan halkların federasyonundan ibaret olan bir devlet haline getirilmelidir. Az sayılı halklar ise özerkliğin bu ve ya başka formlarını kullanmalıdırlar. Hareket liderlerinin konuşmalarında Dağıstan'da iki aşamalı parlamentonun oluşturulması, yerel milli meclislerin kurulması teklifleri seslendirilmektedir. „Tenglik,, tarihen Kumuklara ait olan bölgelerde başka halkların yerleştirilmesine derhal son verilmesini talep ediyor. Kumukların yaşadıkları bölgelerde „Tengliyin,, alt kurumları oluşturulmuştur. „Tenglik,, Dağıstan'da mevcut olan başka milli teşkilatlar ve hareketlerle , o cümleden „Sadval,, Lezgi hareketi, Nogayların „Birlik,, örgütü, Azerbaycan Halk Cephesi, Kırım Tatar halk hareketi, Ahıska Türklerinin „Vatan,, örgütü ve başkaları ile işbirliği yapmaktadır „Tenglik,,in lideri S.M. Aliyev'dir. „Tenglik,, adlı gazetesinin 30 sayısı 8-10 bin tirajla yayınlanmıştır. „Tenglik,,in faaliyetleri hakkında yazılar „Kumuk işi,, ve başka gazetelerde yayınlanmaktadır.

2. Kumuk Bilim-kültür Örgütü (KNKO) Kumuk bilimsel-kültürel örgütü KNKO gayri ticari sivil toplum örgütü olarak, Kumuk halkının uyanışını ve gelişmesini nazara alan insani projelerin icrası ile uğraşmaktadır. KNKO 14 Mayıs 1999 yılda Mahaç-Kale'de tesis edilmiştir ve Dağıstan Cumhuriyeti Adliye Bakanlığına 27 MAYIS 1999 yılında devlet kaydına alınmıştır. KNKO-da bilimin çeşitli dallarına, o cümleden tarih, dilcilik, Türkoloji, kafkazşünaslık ve başka sahalara ait olan 30'dan fazla yüksek dereceli uzman bilim adamları, profesörler toplaşmışlar. KNKO-nun yayın organı - „Vesti KNKO,, (KNKO haberleri) adlı dergidir.

3. Nogay sivil toplum örgütleri Nogaylar Kuzey Kafkasya'nın geniş çöllerinin en eski sakinleridirler ve Türkdillidirler. 14. yüzyılın sonlarında Nogaylar Edige hanın başkanlığı ile devlet bile kura bilmişler. Ama sonralar göçebe hayat tarzından ve güçlü devlet kuruluşunun olmaması nedeniyle Nogay ulusu dağılmış ve onun yerinde bir kaç bağımsız ve yarı bağımsız devlet kuruluşları meydana gelmiştir. 18. yüzyılın sonlarına doğru bölgede Rus'ların etkisi artınca Rus'lar Nogay devlet kuruluşlarını yok etmişler. Nogayların yaşadıkları araziler ise git-gide azalmıştır. Sovyet hükümeti yıllarında ise Nogaylara özerklik verilmesi de reddedilmiştir. Milli arazi bütünlüğünün olmaması halkın etnik hassasiyetini negatif etkilemektedir. Buna göre de 1980lerin sonu 1990ların başlarında milli şuur ve milli kimlik meselelerinde bir patlama meydana gelir. „Birlik,, adlı örgütün kurulması ile Nogayların siyasal inisiyatiflerinin esası koyulur. Bu örgütün fikir kaynakları ise 1957lere dayalıdır. O zamanlar bu örgütün fikri temelini tarihçi bilim adamı B.A. Keldasov oluşturmuştur. 1989dan başlayarak „Birlik,, 4. kurultayını geçirmiştir. Bunlardan biri Kızlar, Tarumov ve Şelk bölgelerinde yaşayan Kazaklarla birlikte geçirilmiş ve bölge halklarına etnik-milli özerklik talebelerini tartışmıştır. Nogaylar ısrarla Milli Kültürel Özerklik oluşturulmasını talep etmektedirler. Bu günlerde Kumuk ve Nogay sivil toplum örgütlerinin başlıca istek ve talepleri milli özerkliğin elde edilmesidir.